

Kost' S. P. Parameters of the legal newspaper discourse

The article deals with the legal newspaper discourse, particularly the definition of the concept "legal newspaper discourse" is given, its features are outlined; the functions expressing the essence and social purpose of legal discourse in newspaper production are characterized; the subtypes of legal newspaper discourse are distinguished which are mostly devoted to trying a case.

Key words: legal communication, law, legal newspaper discourse, mass media.

Стаття надійшла 16 вересня 2013 р.

УДК 340.12

З. З. Петрович

**ВПЛИВ МОРАЛІ НА ПРАВОСВІДОМІСТЬ ОСОБИ:
ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР**

Висвітлено питання впливу моральних чинників на рівень правосвідомості особи, зокрема проаналізовано причини занепаду моральних якостей сучасної особистості, розглянуто правосвідомість як основу суверенності соціуму.

Ключові слова: мораль, право, соціум, правосвідомість, особа, моральні норми, цінність, суспільна свідомість.

Постановка проблеми. Політико-правові процеси у сучасному українському суспільстві характеризуються надзвичайною багатоманітністю та строкатістю. З одного боку, простежується тенденція до демократизації суспільства та стабілізації політико-правових інститутів, проте, з іншого боку, процеси архаїзації свідомості, що пов'язані з такими явищами, як зростання шовіністичних настроїв у суспільстві, невизначеність щодо захисту прав і свобод громадян, щодо свободи слова та додержання демократичних цінностей, засвідчують, що наше суспільство на цьому етапі свого розвитку далеке від правового ідеалу. У цьому аспекті особливо актуальне питання впливу моральних факторів на стан правосвідомості і усіх членів суспільства, і кожного зокрема.

Стан дослідження. Проблема формування та розвитку правосвідомості, а також загального наукового аналізу цього складного і гранично важливого для функціонування будь-якого соціуму феноме-

на практично завжди була в епіцентрі представників уваги філософії права [1, с. 11].

Проблемі формування правосвідомості, її детермінантам присвячено низку робіт вітчизняних і закордонних учених (П. П. Баранов, Р. С. Байніязов, І. А. Ільїн, С. І. Максимов, Т. І. Мартинюк, І. Ф. Покровський, М. М. Цимбалюк, І. Є. Фарбер та ін.).

Вагомий внесок у дослідження окремих аспектів впливу моралі на регулювання суспільних відносин зроблено такими вченими, як: І. В. Гнатів, І. А. Гетьман-П'ятковська, Р. М. Мінченко, І. І. Припхан, Т. І. Тарахонич.

Мета статті – філософсько-правовий аналіз питань щодо впливу моралі на правосвідомість особи у сучасному соціумі.

Виклад основних положень. На скільки прикро б це не звучало, але у сучасному соціумі правосвідомість громадян знаходиться на початковому етапі свого розвитку. Головними причинами цього є стійка тенденція до розвитку правового нігілізму та правового позитивізму, а також те, що у суспільній свідомості немає чіткої межі між мораллю і правом. Серед причин можна назвати і те, що у громадян немає впевненості в необхідності побудови правової держави і громадського суспільства.

У сучасному українському соціумі дедалі частіше втрачається довіра, найперше до слова честі, порядності громадянина, виконання громадянином обов'язків. Відтак знижується кредит довіри між громадянами, особливо на регіональному рівні, між громадянами і владними соціальними інститутами. Недовіра, непевність, ворожість, розчарування – це тривожні сигнали занепаду моральних якостей сучасної особистості.

У цьому сенсі можна констатувати занепад моральних принципів суспільної взаємодії, таких як чесність, справедливість, гуманізм, толерантність. Тобто в українському суспільстві занепадають і трансформуються цінності та ті морально-етичні принципи, які їх супроводжують і легітимізують.

Сьогодні в нашій країні за порівняно невисокої правосвідомості громадян часто виникають окремі невідповідності у сприйнятті сучасних демократичних цивілізаційних цінностей. У частини населення вони асоціюються з матеріальним добробутом, а не з демократією, свободою, правами людини. Тому провідні гуманітарні цінності здебільшого тлумачаться з точки зору їх безпосередньої користі, у контексті юридичного романтизму та юридичного утилітаризму.

Як слушно зазначає І. А. Гетьман-П'ятковська: «мораль – як об'єктивне явище, яке усвідомлене, засноване на знаннях, досвіді, звичаях поняттях, формує відчуття прагнення до належного, що виходить з внутрішнього спонукання віри у справедливість, впевненості панування добра, а також є категорією, що визначає рівень свідомості, сформованої еволюційно, з врахуванням життєвого досвіду» [2, с. 6–7].

І. О. Хрімля уточнює визначення моралі: це сфера суспільної свідомості, що відображає абстрактні ідеальні погляди, ідеї, думки, про добро і зло, честь і безчестя, борг, совість, що склалися в соціумі на певному етапі історичного розвитку. Це еталон, зразок, відповідно до якого порівнюються, оцінюються вчинки, думки, погляди, переконання особистості, певної спільності або суспільства в цілому.

В сучасному соціумі є два рівні моралі – індивідуальна та соціальна. Індивідуальна – це моральність чеснот, високих моральних якостей людського характеру, які виявляються в безпосередньому спілкуванні, зонах особистої присутності. Соціальна моральність – це сукупність правил і вчинків, формуються ззовні обставинами, соціальною системою, суспільною роллю [3, с. 179].

Мораль є тією силою, яка з середини сприяє породженню практичного розуму правого характеру. «Юриспруденція у значенні «правової мудрості», – зазначає сучасний німецький філософ права Я. Шапп, – є, таким чином, важливим тлумачем моралі і при цьому сама є моральним утворенням» [4, с. 86].

Право, будучи філософською категорією, охоплює такі найважливіші форми буття, як правосвідомість особистості, ціннісні орієнтації та пріоритети, бере участь у процесі виховання людини, у формуванні моральності, громадянської свідомості і менталітету особи.

Як влучно зауважила Е. Лукашева, мораль має всюдисущий, всепроникаючий характер [5, с. 71]. «Активно впливаючи на мораль, право сприяє більш глибокому її укоріненню в суспільстві, в той же час вона саме під впливом морального чинника постійно збагачується: розширюється його моральна основа, підвищується авторитет, зростає його роль як соціального регулятора суспільних відносин» [6, с. 74].

Відомий правознавець Л. Петражицький доводив, що саме те, як право відображається у свідомості людини, як воно сприймається і згодом впливає на правову поведінку всіх учасників правовідносин, і виражає, чим є право у суспільстві [7, с. 236].

Суспільство визнає корисність або шкідливість для себе відомого виду дій і відповідно тому створює моральні норми типової поведінки.

Мораль – суб’єктивна свідомість індивіда, яка ґрунтується на свободі волі й охоплює його переконання, мотиви поведінки, мету і наміри, є дійсною свободою, яка досягається через синтез права і моралі.

Вона виявляється через культуру поведінки особистості, характеризуючись способом вираження моральної та етичної свідомості у зовнішніх діях.

Моральними чинниками, які впливають на особу та її правосвідомість і які вона зобов’язується добровільно виявляти у житті суспільства, є порядність, чесність, гуманність, вірність, справедливість, ввічливість, які випливають з таких моральних категорій, як добро, обов’язок, совість, честь, гідність, ідеал, щастя.

Мораль за певних умов життєдіяльності конкретизує загальнолюдське, що залежить від поглядів, світогляду тих людей, які використовують певні моральні гасла. Світогляд особи формується під впливом системи поглядів на довкілля самого суспільства, людським буттям, а також обсягом і глибиною мислення. Носієм світогляду може бути лише людина. Фундаментом світогляду є загальнолюдський зміст, основою якого є загальнолюдська мораль, що виявляється у загальнолюдських елементах поведінки, універсальних принципах загальнолюдської моралі. Ці елементи поведінки та принципи втілюються у життя не під час її формування, а значно пізніше, з набуттям людиною життєвого досвіду – в результаті життя в соціумі.

Соціум без моралі не може існувати, бо суспільні відносини, які суперечать моралі, неодмінно суперечать і здоровому глузду, а іноді й елементарній логіці, що призводить до деформації моралі, а згодом – до свавілля та беззаконня в суспільстві.

Мораль, маючи соціальне призначення, постійно відтворює відносини моральної залежності між людьми. Особа, будучи членом конкретного соціуму, повинна усвідомлювати, що ця залежність – необхідна умова свободи вибору та моральної відповідальності перед соціумом, а також вона є провідним чинником підтримки, функціонування, розвитку суспільств, демократизації та вдосконалення його законодавства.

У праві повинні бути закладені головні моральні засади життя, загальнолюдські цінності, верховенство закону. Неповага до права спричиняється до неповаги моралі, в підсумку – держави та суспільства.

Як слушно зазначає професор С. Сливка, «сила права полягає в його моральній основі. Кожний закон містить у собі узагальнення, які підсвідомо стають джерелами зміцнення моральної сили права. Тому

воно постійно потребує етико-гуманістичного вдосконалення і врахування розвитку суспільних відносин. Це надає правовим нормам моральної напруженості, а науковому і практичному змістові його вимог – бажаних моральних якостей.

Моральні норми у праві виступають як орієнтири поведінки людей у суспільстві, зразки належного життя, ідеали. Моральні цінності для права – це віхи, які допомагають правотворчому органу обирати правильний напрям діяльності» [8, с. 104].

Складність вивчення впливу моральних чинників на правову свідомість особистості зумовлена тим, що сьогодні немає прямого збігу між тим, як фактично люди ведуть себе в масі, що є загально прийнятним, і тим, як вони повинні поводитися. Конкретні вчинки більш варіативні порівняно з ціннісними орієнтаціями, які є стійкішим стержнем поведінки.

Трансформація сучасного суспільства в напрямі цивілізаційних форм організації передбачає побудову сучасного соціуму на основах моральності і права. Україні необхідний вищий рівень управління соціальними процесами: і національними, і глобальними [9, с. 115].

Тільки в правовій державі правосвідомість може бути основою суверенності соціуму. Окрім того, правосвідомість може виступити гарантом стабільності соціуму, яка виявляється у формі його суверенності. Поняття суверенності соціуму можна визначити як показник високої правосвідомості суспільстві, що є основною формою правового ідеалу. У цьому сенсі суверенність соціуму є влада народу у відкритому суспільстві, яке не мислиться без високого рівня правосвідомості. Поняття правосвідомості охоплює три основні рівні: юридичний, соціокультурний, філософський. На першому рівні – знання права і свідоме його засвоєння. Це мінімум правосвідомості, без якого немає правового та громадянського суспільства. Другий рівень сягає за юридичні межі розуміння правосвідомості і розглядає його в широкому соціокультурному та історичному контекстах. Тут право сприймається як феномен культури, а культура визначається як здатність свідомого засвоєння і виконання правових норм. Третій рівень свідчить про метафізичний вимір права. Тут йдеться про «чисте в праві» (відкриття Канта) як буття розуму, що відкриває перспективу його наукового та філософського осмислення (виявлення смислу та призначення права).

Право, формуючись державою, відображає її законодавчу політику, а мораль як норма регулювання поведінки особи формуються

соціумом і залежить від її уявлень про добро і зло, що відповідає тому чи іншому етапу історичного розвитку суспільства. Прагнення приблизити Україну до Європейського Союзу потребує трансформацій норм моральності, а також вироблення загальних моральних принципів і норм поведінки в новому соціумі, тобто в розширеному правовому і моральному просторах. Українському суспільству ще потрібно пройти довгий шлях до повноправного членства в Євросоюзі, проте одна з головних цілей, на думку наших політиків, уже досягнута – сформовані загальні моральні та духовні цінності. Однак з такою позицією важко погодитись [10, с. 127].

Категорії мораль і правосвідомість пов'язані з іншими категоріями. Для моралі – це поняття та відчуття справедливого і несправедливого, честі і безчестя, совісті та безсовісного та ін. Для правосвідомості – це поняття та відчуття закону та законності, суду і правосуддя, злочину та покарання та ін.

Боротьба за справедливість – найважливіший показник реальної уваги суспільства і держави до моралі.

Моральна свідомість виміряє поведінку за допомогою категорій добра, обов'язку, честі та інших моральних цінностей, а правосвідомість виміряє поведінку за допомогою категорій законності чи правомірності та інших юридичних понять. Їхня відмінність полягає також в особливостях моральних і правових відносин. Оцінювання правосвідомості має державно-правовий характер, а моральне оцінювання існує незалежно від державного визнання. Їхньою основою є суспільна думка певного колективу, нації чи всього народу.

Правосвідомість і право не існували і не можуть існувати незалежно від держави. Можна зробити висновок про те, що моральні уявлення і почуття людей більш поширені в суспільстві, ніж правосвідомість.

Взаємодія норм моралі з нормами права полягає, по-перше, в тому, що розширюється моральна основа норм права, багато норм моралі стають і нормами права; по-друге, в тому, що норми права слугують знаряддям морального удосконалення особистості.

Суспільна мораль встановлює щодо поведінки особистості, безсумнівно, більш високі вимоги, ніж право. Але ці високі вимоги поширюються в суспільстві не рівномірно, поступово, в результаті впливу на свідомість; коли ці моральні вимоги достатньо поширені і визнані більшістю, то долають старі, стійкі правові уявлення і підготовлюють нові норми права.

Якщо моральна норма підкріплюється юридичною, то перша отримує додаткову силу впливу на думки і почуття людей, а друга – знаходить широке моральне схвалення і підтримку в суспільстві.

Мораль і правосвідомість установлюють сьогодні щодо поведінки особистості більш високі вимоги, та порушення цих приписів повинно тягти за собою відповідальність у всіх випадках моральну, а в межах закону – і юридичну [11, с. 107].

Будучи глибоко моральним за своєю сутністю, право не замінює мораль. Захищаючи загальне благо, воно високо цінує й індивідуальну волю, індивідуальну автономію, залишає певний простір для спроб і помилок, для деяких неморальних рішень і вчинків. Примусове удосконалювання й ощасливлення людей не є метою права, і в цьому полягає його дійсна справедливість і моральна цінність [12, с. 19].

Чинні в сучасному соціумі закони та інші нормативно-правові акти охоплюють моральні уявлення суспільства, відображають існуючі у відповідній культурі моральні критерії дозволеного і недозволеного. Наприклад, під час вирішення питання про те, що і в яких межах, формах може бути предметом ринкових відносин (скажімо, чи можна торгувати людськими органами, вводити платне навчання та ін.), суспільній моралі належить вирішальне місце [13, с. 122].

Розширення і поглиблення сфери правового регулювання на початку третього тисячоліття породжує звуження сфери морального регулювання. Відбувається віддалення моральних норм від їх світоглядних обґрунтувань (філософських, релігійних, політико-ідеологічних). Поступово формується різка роздільна лінія між мораллю і позитивним знанням. Надмірна правова регламентація призводить до вихолощення «морального стрижня» закону, втрати моральних орієнтирів у законодавстві.

У період трансформаційних перетворень моральність виявляється не стільки через індивідуальні чесноти особистості, а скільки через суспільні інститути, нормативні системи, в яких моральні вимоги забезпечуються раціональною організацією діяльності соціальних систем. Це дозволяє з великою ймовірністю гарантувати морально суттєвий суспільний результат.

Перехід до нового, більш високого рівня правосвідомості під впливом моральних чинників відбувається зі збереженням певних національних особливостей та традицій, що, як результат, сприяє реальній побудові правової держави. Реальне реформування правової сфери, впровадження реформ у життя, яке можливе лише за підтримки суспі-

льства, усвідомлення ним необхідності здійснення перетворень. Саме тому належний рівень правової освіти та загальний високий рівень правосвідомості забезпечує невинний розвиток суспільства.

Ставлення до права у кожній людині суб'єктивне. Чимало мислителів не раз зауважували, що, оскільки право не завжди збігається з мораллю, то для моральних духовних особистостей право може бути негативним чинником, бо живуть такі люди, керуючись найперше велінням совісті, а не зовнішніми приписами. Підкорення такої людини не совісті, а зовнішньому припису внесе в її життя, що може бути да-леким від досконалості, ще більше безпорядку.

Право – це феномен, який присутній на всіх без винятку етапах життя сучасної людини і у всіх сферах його діяльності, виступаючи на рівні з мораллю і моральністю одним із найважливіших соціальних регуляторів суспільних відносин. Тому від розуміння сутності права, стану його розвиненості не тільки як інституту держави, але і як аспекту буття соціуму, залежить рівень духовності суспільства, розвиток наукової і виробничо-технічної сфери життєдіяльності з їх орієнтацією на загальнолюдські цінності, збереження людської цивілізації.

Висновок. Мораль і правосвідомість, відображаючи соціальну необхідність у регулюванні людської поведінки, володіють різноманітними функціями: мораль створює загальні принципи поведінки, а правосвідомість – формально визначені правила. Звичайно, між цими функціями моралі та правосвідомості не має і бути не може абсолютної межі. Як у праві формулюється інколи загальний принцип поведінки, шляхом використання специфічного механізму і морального регулювання поведінки, так і в моралі встановлюються більш конкретні норми (наприклад, моральна вимога «не кради»), як це властиво правовому регулюванню.

З огляду на специфіку взаємодії правосвідомості та моралі в сучасному соціумі, варто пам'ятати, що і мораль, і правосвідомість є самостійними формами суспільної свідомості. Вони не зводяться один до одного та мають відчутну різницю в об'єктивному змісті своїх нормативних вимог до поведінки особистості, в механізмі взаємодії, регулюванні цієї поведінки, а також у способах, які забезпечують дотримання норм права і моралі.

1. Толстенко В. Л. Правова ідеологія в структурі правосвідомості: теорети-ко-методологічні основи аналізу / В. Л. Толстенко // Держава і право: зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. – 2008. – Вип. 41. – С. 10–18.

2. Гетьман-П'ятковська І. А. Право і мораль: теоретико-правові проблеми співвідношення та взаємодії: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / І. А. Гетьман-П'ятковська; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К., 2007. – 20 с.

3. Хрімлі І. О. Мораль та право як регулятори відносин у сучасному українському соціумі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук: спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / І. О. Хрімлі; Донецький національний університет. – Донецьк, 2007. – 20 с.

4. Шапп Я. О свободе морали и права / Я. Шапп // Государство и право. – 2002. – № 5. – С. 85–92.

5. Лукашева Е. А. Право. Мораль. Личность / Е. А. Лукашева. – М.: Наука, 1986. – 263 с.

6. Агешин Ю. А. Политика, право, мораль / Ю. А. Агешин. – М.: Юрид. лит., 1982. – 160 с.

7. Петражицкий Л. И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности / Л. И. Петражицкий. – СПб.: Лань, 2000. – 608 с.

8. Сливка С. С. Мораль і право в умовах формування правової держави / С. С. Сливка // Проблеми формування суверенної правової української держави: зб. наук. статей. – 1993. – 109 с.

9. Лукашук И. И. Взаимодействие международного и внутрисоциального права в условиях глобализации / И. И. Лукашук // Журнал российского права. – 2000. – № 3. – С. 115–121.

10. Хримли И. А. Перспективы развития права и морали в третьем тысячелетии / И. А. Хримли // Интелект. Особистість. Цивілізація: тематичний зб. наук. праць із соціально-філософських проблем. – 2006. – Вип. 4. – 303 с.

11. Фарбери И. Е. Правосознание как форма общественного сознания / И. Е. Фарбери. – М.: Юридическая литература. – 1963. – С. 204.

12. Волошенко О. В. Цінність права / О. В. Волошенко // Право і безпека. – 2005. – № 4. – С. 18–20.

13. Гусейнов А. А. Философия. Мораль. Политика / А. А. Гусейнов. – М.: Академкнига, 2002. – 304 с.

Петрович З. З. Влияние морали на правосознание лица: философско-правовое измерение

Рассматриваются вопросы влияния моральных факторов на уровень правосознания лица, в частности проанализированы причины упадка моральных качеств современной личности, а также рассмотрено правосознание как основу суверенности социума.

Ключевые слова: мораль, право, социум, правосознание, лицо, моральные нормы, ценность, общественное сознание.

Petrovych Z. Z. Influence of morality on person sense of justice: philosophical and legal aspects

The questions of influence of moral factors on the level of individual sense of justice are considered, in particular the causes of moral qualities decline of modern identity are analyzed, and justice is considered as the sovereignty basis of a society.

Key words: *morality, law, society, justice, person, moral norms, value, social consciousness.*

Стаття надійшла 25 грудня 2013 р.

УДК 340.12 (430) «17/18»

В. І. Ряшко, О. В. Ряшко

**ДІАЛЕКТИКА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ДЕРЖАВИ
І ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА
У «ФІЛОСОФІЇ ПРАВА» Г. ГЕГЕЛЯ**

Розглянуто філософсько-правові ідеї взаємозв'язку та взаємовпливу держави і громадянського суспільства та їх роль у формуванні прав і свобод людини, а також діалектика взаємозв'язку громадянського суспільства з державними та політико-правовими органами.

Ключові слова: *громадянське суспільство, держава, право, особистість, громадянин, законність, сім'я, свобода, публічна влада.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах розбудови Української держави, надзвичайної актуальності набуває проблема створення необхідних соціально-економічних і правових чинників щодо формування громадянського суспільства, що є необхідною умовою становлення демократичної, соціально-правової держави.

Проблема взаємозв'язку держави і суспільства актуальна для будь-якого соціуму. Безумовно, вони визначальні і для розбудови Української держави та громадянського суспільства в цілому.

Проблема діалектики взаємозв'язку категорій «держава» і «громадянське суспільство» як самостійних соціальних систем ще не достатньо досліджена. І держава, і громадянське суспільство обумовлюють і впливають на розвиток і функціонування одне одного.

У розвинутих демократичних країнах громадянському суспільству має відповідати правова держава, де на основі демократії функціонує режим конституційного правління, існує розвинута і не суперечли-